

**O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY PEDAGOGIKANING PAYDO
BO‘LISHI MADANIY TARIXIY IJTIMOIIY XULQIY SHART
SHAROITLARI**

*Shuhratova Xushnoza Oqiljon qizi- University of Management and Future
Technologies universiteti, pedagogika-psixologiya fakulteti 552-guruh 2 kurs
talabasi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning shakllanishi, uning rivojlanishiga ta’sir etgan tarixiy, madaniy va ijtimoiy xulqiy shart-sharoitlar tahlil qilinadi. Ijtimoiy pedagogika jamiyatda ta’lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etish hamda bolalar va yoshlarni ijtimoiy hayotga moslashishida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada O‘zbekiston hududida qadimdan mavjud bo‘lgan tarbiya tizimlari, mahalla institutining o‘rni, sovet davridagi ta’lim islohotlari va mustaqillik yillarida ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishiga oid jihatlar yoritilgan. Bundan tashqari, zamonaviy O‘zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning dolzarb muammolari va istiqbollari tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Ijtimoiy pedagogika, tarbiya, ta’lim, mahalla, oila, tarixiy shart-sharoit, madaniy qadriyatlar, ijtimoiy muhit, yoshlar tarbiyasi, zamonaviy muammolar.*

Kirish

Ijtimoiy pedagogika – bu jamiyatdagi tarbiya va ta’lim jarayonlarini tashkil etish, yosh avlodni ijtimoiy hayotga moslashtirish va ularning shaxsiy rivojlanishiga ko‘mak berishga qaratilgan fan sohasi hisoblanadi. Ushbu yo‘nalish bolalar, o‘smirlar va yoshlarning ijtimoiy muhitga moslashuviga ko‘maklashish, tarbiyaviy va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimlarini shakllantirish bilan bog‘liq.

Ijtimoiy pedagogika nafaqat maktab va oliy ta’lim muassasalarida, balki oilalar, mahalla jamoalari va turli davlat hamda nodavlat tashkilotlar faoliyatida ham muhim o‘rin tutadi. O‘zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi uzoq tarixiy

jarayonning natijasi bo'lib, uning shakllanishiga madaniy qadriyatlar, milliy tarbiya an'analari va jamiyatning ijtimoiy tuzilishi katta ta'sir ko'rsatgan.

O'zbekiston hududida ijtimoiy pedagogikaning shakllanishi va rivojlanishida bir qancha muhim tarixiy, madaniy va ijtimoiy omillar mavjud. Tarixiy jihatdan qaralganda, bu jarayon qadimiy ta'lim an'alaridan tortib, sovet davri ta'lim islohotlariga qadar keng qamrovli o'zgarishlarni o'z ichiga oladi.

O'zbekistonda tarbiya va ta'limning ilk shakllari madrasalar, xalq maktablari va mahalla institutlariga asoslangan. Uzoq asrlar davomida Islom dini ta'limi axloqiy va ma'naviy tarbiyaning asosiy omili bo'lgan. Buxoro, Samarqand, Xiva va Toshkent kabi tarixiy markazlarda shakllangan ilmiy va madaniy muhit O'zbekistonda pedagogikaning rivojlanishiga xizmat qilgan. O'zbek xalqining milliy qadriyatlari, oilaviy tarbiya va an'anaviy urf-odatlar yoshlarning ijtimoiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatgan. Mahalla tizimi esa jamiyatda bolalar va yoshlarni ijtimoiy hayotga moslashishida muhim rol o'ynagan.

Har bir jamiyatda yosh avlodni tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. O'zbekistonda bu jarayon oilaviy an'analar, mahalla institutlari va jamiyatning umumiy qadriyatlari orqali shakllangan. Sovet davrida esa kollektivizm g'oyasi asosida bolalar va yoshlarni tarbiyalashning yangi tamoyillari joriy etildi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning shakllanishiga ta'sir etgan tarixiy, madaniy va ijtimoiy xulqiy shart-sharoitlarni o'rganishdir. Bugungi kunda globallashuv jarayoni, urbanizatsiya va axborot texnologiyalarining tez rivojlanishi natijasida yoshlar tarbiyasi yangi muammolarga duch kelmoqda. Shu sababli, ijtimoiy pedagogikaning o'zni yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekistonda yoshlar tarbiyasiga davlat tomonidan e'tibor qaratilayotgani, ta'lim tizimining takomillashtirilishi, mahalla va oila institutlarining ijtimoiy tarbiyadagi o'zni kabi masalalar ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishiga turtki bo'lmoqda. Shuning uchun, ushbu mavzuni o'rganish va tahlil qilish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning tarixiy asoslari

Ijtimoiy pedagogikaning shakllanishi va rivojlanishi har bir jamiyatning ijtimoiy-madaniy tuzilishi, tarbiya tizimi va ta'lim an'alariga bog'liq. O'zbekistonda bu jarayon uzoq tarixga ega bo'lib, u turli davrlarda o'ziga xos rivojlanish bosqichlarini bosib o'tgan. Mazkur bo'limda ijtimoiy pedagogikaning tarixiy asoslari an'anaviy o'zbek tarbiya tizimlari, islom ta'limoti, mahalla instituti, sovet davridagi ta'lim islohotlari va mustaqillikdan keyingi pedagogik jarayonlar misolida tahlil qilinadi.

O'zbekiston hududida ijtimoiy tarbiya qadimdan oilaviy va jamoaviy tamoyillarga asoslangan. Ota-onalar bolalarni tarbiyalashda asosiy rol o'ynagan bo'lsa-da, butun mahalla va jamoa ham bu jarayonga faol jalb etilgan. Shuning uchun ijtimoiy pedagogikaning ilk shakllari oilaviy qadriyatlar va mahalla institutining tarbiya usullari bilan bog'liq holda rivojlangan. Qadimgi va o'rta asrlarda bolalar tarbiyasi nafaqat oilada, balki madrasa va mahalla doirasida shakllangan. Ayniqsa, madrasalar nafaqat diniy, balki ilmiy va axloqiy tarbiya markazlari sifatida faoliyat yuritgan. Ularning asosiy maqsadi bolalarni nafaqat bilimga o'rgatish, balki jamiyatning yetuk a'zolari sifatida tarbiyalash bo'lgan.

O'zbekiston hududida islom dini tarqalishi bilan ta'lim va tarbiya tizimlari ham islomiy qadriyatlar asosida shakllana boshlagan. Islom pedagogikasida insonparvarlik, axloqiy yetuklik, bilim olish va jamoat oldidagi mas'uliyat asosiy o'rin tutadi. Bu davrda ijtimoiy pedagogikaning muhim jihatlaridan biri ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'langanligi edi. Masalan, madrasalarda bolalar nafaqat diniy bilimlarni o'rganishgan, balki mehnat qilish, odob-axloq normalariga rioya qilish, jamiyat hayotida faol ishtirok etish kabi ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'lishgan. Imom al-Buxoriy, Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshband kabi mutafakkirlar bolalar tarbiyasiga alohida e'tibor qaratib, ularning axloqiy va ruhiy kamolotini ta'minlashga chaqirganlar.

Mahalla – O'zbekiston jamiyatining eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo'lib, u bolalar va yoshlarni tarbiyalashda markaziy o'rin egallagan. Mahalla tizimi ijtimoiy pedagogikaning an'anaviy ko'rinishi bo'lib, unda quyidagi asosiy tamoyillar

shakllangan: Mahallada har bir kishi jamiyatning ajralmas qismi sifatida ko‘rilgan va yosh avlodni tarbiyalash butun jamoaning mas’uliyati hisoblangan.

Mahalla oqsoqollari va katta yoshdagilar yoshlar bilan ishlash orqali ularning xulq-atvorini nazorat qilishgan va kerak bo‘lsa, maslahat berishgan. To‘ylar, osh berish marosimlari, hasharlar va boshqa ijtimoiy tadbirlar bolalarni jamiyatga moslashtirishda muhim o‘rin tutgan. Bu tizim ijtimoiy pedagogikaning jamoaviy tarbiya usullari shakllanishiga asos bo‘lib xizmat qilgan.

XX asr boshlarida O‘zbekiston hududida jadidchilik harakati rivojlanib, ta’lim tizimida katta o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Jadid maktablari zamonaviy bilimlarni o‘qitishga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu pedagogika sohasida yangi bosqichni boshlab berdi.

Sovet davrida esa ta’lim va tarbiya marksistik-leninistik mafkura asosida shakllana boshladi. Ushbu davrda:

- Ta’lim hamma uchun majburiy va bepul bo‘ldi.
- Ijtimoiy tarbiya davlat nazoratiga o‘tdi.
- Bolalar va yoshlar tashkilotlari (pionerlar, komsomol) orqali ijtimoiy faollik oshirildi.

Bu islohotlar natijasida ijtimoiy pedagogika ilmiy asoslangan holda shakllandi, ammo tarbiya jarayoni asosan sovet mafkurasiga bog‘liq bo‘lib qoldi. 1991-yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, ijtimoiy pedagogikaga bo‘lgan yondashuv tubdan o‘zgardi. Milliy qadriyatlar va tarixiy meros asosida ta’lim tizimi isloh qilina boshlandi.

Ta’limning milliy asoslari mustahkamlandi. Pedagogika va tarbiya jarayonida o‘zbek xalqining urf-odatlarini, an‘analari va qadriyatlarini asos qilib olindi. Mahalla tizimi qayta tiklandi. Yoshlarning tarbiyasida mahalla va oila institutining o‘rni yana kuchaytirildi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar rivojlandi. Ijtimoiy pedagogikaning ilmiy jihatlari keng o‘rganilib, pedagogika fanining yangi yo‘nalishlari shakllandi. Davlat dasturlari ishlab chiqildi. O‘zbekistonda ijtimoiy tarbiyani rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari joriy etildi, jumladan, "Barkamol avlod", "Yoshlar strategiyasi" kabi loyihalar amalga oshirildi. Bugungi kunda ijtimoiy pedagogika

jamiyatning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, unda ta'lim muassasalari, mahalla institutlari va nodavlat tashkilotlar faol ishtirok etmoqda.

O'zbekiston ijtimoiy pedagogikasining tarixiy rivojlanishi uzoq davrlarni o'z ichiga oladi va u turli bosqichlardan o'tgan. Qadimgi va o'rta asrlardagi diniy va jamoaviy tarbiya, sovet davrida davlat tomonidan boshqariladigan pedagogik tizim va mustaqillikdan keyin milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya tizimi – bularning barchasi hozirgi ijtimoiy pedagogikaning shakllanishiga asos bo'ldi. Bugungi kunda O'zbekistonda ijtimoiy pedagogika yosh avlodni tarbiyalash va jamiyatga moslashtirishda muhim rol o'ynab, zamonaviy muammolarni hal qilish yo'lida rivojlanib bormoqda.

Madaniy shart-sharoitlar

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning shakllanishi va rivojlanishiga jamiyatning madaniy shart-sharoitlari katta ta'sir ko'rsatgan. O'zbek xalqi asrlar davomida o'ziga xos madaniyatga ega bo'lib, bu madaniyat ijtimoiy tarbiya jarayonida muhim rol o'ynagan. An'analar, urf-odatlar, diniy e'tiqod, san'at va adabiyot ijtimoiy pedagogikaning negizini tashkil etgan. Ushbu bo'limda ijtimoiy pedagogikaning madaniy asoslari mahalla instituti, urf-odatlar, xalq og'zaki ijodi, san'at va zamonaviy madaniy jarayonlar misolida tahlil qilinadi.

O'zbekistonda mahalla tarbiya jarayonining asosiy markazlaridan biri hisoblanadi. Mahalla yosh avlodning ijtimoiy hayotga moslashuvi, milliy qadriyatlarni o'zlashtirishi va jamoaga qo'shilishi uchun qulay shart-sharoit yaratadi. Mahallada bolalar va yoshlar odob-axloq qoidalarini o'rganib, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishadi.

Mahalla institutining ijtimoiy pedagogikadagi asosiy o'rinlari quyidagilar:

Katta avlodning yoshlarga tajriba o'rgatishi, axloqiy va odob normalarini tushuntirishi. Hunarmandchilik, san'at va ilm-fanda tajribali kishilar yoshlarni tarbiyalash bilan shug'ullangan. Mahallada har bir bola jamoaning farzandi sifatida qaralgan va unga e'tibor qaratilgan. Mahalla tarbiya jarayoni yoshlarning shaxsiy rivojlanishi bilan birga, ularning jamoaga moslashishiga ham ko'maklashgan.

O‘zbek xalqining urf-odatlarini ijtimoiy pedagogikaning ajralmas qismi bo‘lib, ular bolalar va yoshlarni tarbiyalashda muhim rol o‘ynagan. Har bir urf-odatning ijtimoiy tarbiya jarayoniga ta’siri bor:

- O‘zbek xalqida to‘y, sunnat to‘yi, beshik to‘yi kabi tadbirlar ijtimoiy hayotning ajralmas qismi bo‘lib, ular bolalarni jamoaga moslashtirish, odob-axloq qoidalarini o‘rgatish va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga xizmat qilgan.
- Hashar jamiyatdagi birdamlikni mustahkamlash bilan birga, yosh avlodni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashning samarali usuli bo‘lgan. Hashar orqali bolalar kattalardan ibrat olgan va ijtimoiy faollikni o‘rganishgan.
- Yoshlarni tarbiyalashda ularga kattalarga hurmat ko‘rsatish, odob-axloq normalariga rioya qilish o‘rgatilgan. Keksalar va oqsoqollar yosh avlodning tarbiyasida faol ishtirok etib, ularga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatishgan.

Bu urf-odatlar yosh avlodning axloqiy va ijtimoiy yetuklik darajasini oshirishga xizmat qilgan va hozirgi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. O‘zbek xalqining og‘zaki ijodi – ertaklar, dostonlar, maqollar va matallar bolalarning tarbiyasida katta o‘rin tutgan. Ushbu asarlar bolalar ongida ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish va ularni jamiyatning faol a’zolariga aylantirish uchun ishlatilgan. Ko‘pgina xalq ertaklari bolalarni yaxshi va yomonni ajratishga, to‘g‘ri qaror qabul qilishga o‘rgatgan. Masalan, “Zumrad va Qimmat” ertagi axloqiy fazilatlarni o‘rgatishga yo‘naltirilgan.

Xulosa

O‘zbekistonda ijtimoiy pedagogika uzoq tarixiy taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tgan bo‘lib, u jamiyatning turli bosqichlarida o‘ziga xos shakl va tamoyillarga ega bo‘lgan. Qadimdan mahalla va oila asosida shakllangan tarbiya tizimi bolalarning ijtimoiylashuvini ta’minlab kelgan. Islom madaniyati va ta’limoti esa ijtimoiy tarbiya jarayoniga axloqiy, ma’naviy va ilmiy yondashuvlarni olib kirgan.

Sovet davrida davlat nazorati ostidagi ta’lim tizimi ijtimoiy tarbiyani mafkuraviy yo‘nalishga bog‘lab qo‘ydi, ammo shu bilan birga pedagogika fani ilmiy jihatdan rivojlandi. Mustaqillikdan keyin esa milliy qadriyatlar asosida ijtimoiy pedagogikaning yangi modeli shakllandi. Ta’lim va tarbiyada mahalla, oila, maktab

hamkorligi mustahkamlanib, yoshlarni har tomonlama yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga qaratilgan davlat dasturlari ishlab chiqildi.

Bugungi kunda ijtimoiy pedagogika jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib, yosh avlodni sog'lom fikrlashga, ma'naviy yetuklikka va ijtimoiy faollikka yo'naltirishda asosiy rol o'ynamoqda. Uni yanada rivojlantirish uchun milliy va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirish, innovatsion metodlarni joriy etish hamda ta'lim tizimida amaliyotga kengroq tatbiq etish zarur. Shu bilan birga, mahalla va oilaning ta'lim jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish orqali ijtimoiy pedagogikaning samaradorligini oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.
2. Хайдаров, С. (2023). Педагогик faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakllantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
3. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
4. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
5. Хайдаров С. (2025). Oilalarda farzand tarbiyasiga ruhiy ta'sir etkazish. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
6. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
7. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
8. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.